

During Soviet times in the 1920's, University of St. Volodymyr was reorganized into the Institute of People's Education. The outstanding numismatic collection was considered unnecessary for this institution. Since 1924 the collection was under the control of Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences. For 20-30 years Ukrainian Archeological Commission has been trying to find a place for coin repositories and create a numismatics museum based on this collection. Unfortunately, these plans have not been implemented. After a decade of transfers and calamities, the numismatic collection of the university was given to the Central Historical Museum. As a separate collection – the Mints cabinet of the University of St. Volodymyr ceased to exist.

Keywords: Kiev University of St. Volodymyr, the Coins cabinet of the University of St. Volodymyr, the Institute of People's Education, Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences, the Central Historical Museum.

УДК 94(47+57)"1979/1989"ji

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.6>

О. Ковальков, канд. іст. наук, доц.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Кропивницький, Україна

ORCID: 0000-0003-2344-3050

СТАВЛЕННЯ АФГАНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В УРСР ДО РАДЯНСЬКОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В АФГАНІСТАН ТА ВИВЕДЕННЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК (1979–1989)

Розглянуто політичні настрої афганських студентів, які навчалися в УРСР, та їхнє ставлення до радянської інтервенції в Демократичній Республіці Афганістан (ДРА) та виведення радянських військ із цієї країни. Доведено, що навчання афганців в СРСР було одним із засобів радянської політики, спрямованої на форсовану соціалістичну модернізацію Афганістану. Визначено фактори, що зумовили різне ставлення афганців в УРСР до збройного втручання СРСР в афганську кризу в грудні 1979 р. і переважне засудження ними виведення радянських військ із Афганістану в лютому 1989 р.

Ключові слова: Афганістан, УРСР, студенти, інтервенція, виведення військ, політичні настрої, ставлення.

Постановка проблеми. Майже десятилітня участь радянських військ у громадянській війні в Афганістані, згубні соціально-економічні, суспільно-політичні та демографічні наслідки "афганської кризи" для СРСР, Афганістану і світу в цілому зумовили появу великої кількості наукової, публіцистичної та мемуарної літератури. Переважна її більшість висвітлює військові аспекти проблеми, в той час як інші сторони політики СРСР щодо Афганістану в 1978–1991 рр. зазвичай лишаються поза межами уваги дослідників.

Одним із важливих засобів соціалістичної модернізації Афганістану було навчання громадян цієї країни в навчальних закладах Радянського Союзу. Це був дієвий засіб виховання орієнтованої на СРСР і радянську систему молоді. Проте ставлення до радянської інтервенції та фактичної окупації Афганістану в 1979–1989 рр. в афганському суспільстві і навіть в середині правлячого режиму було різним. Так само по-різному ставилися до політики СРСР щодо Афганістану й афганські студенти, які навчалися в Українській РСР. З'ясування цих настроїв здатне збагатити розуміння тих складних історичних процесів, а також спростувати усталені погляди на радянсько-афганські відносини доби "холодної війни".

Аналіз джерел і літератури. Основу джерельної бази дослідження склали різні за походженням документи. Це передусім інформаційні повідомлення та аналітичні звіти про політичні настрої афганських студентів в УРСР, які зберігаються в фондосховищах Галузевого архіву СБУ [1]. Відомості про навчання афганських студентів, а також про особливості навчальної та ідейно-виховної роботи з ними містяться у фондах деяких навчальних закладів м. Кіровограда в Державному архіві Кіровоградської обл. [2, 3, 4, 5, 6]. Нами використано і тексти радянсько-афганських домовленостей про співпрацю в освітній галузі [16, 18], а також повідомлення та щоденникові записи посла СРСР в Афганістані та інших радянських посадовців про зустрічі та перемовини з афганськими політиками [10, 11, 12, 20]. Остання група джерел розміщена на сайтах американських науково-освітніх установ.

Щодо історіографії проблеми, то мусимо констатувати відсутність наукових публікацій, в яких би не лише

висвітлювалися настрої афганських студентів у зв'язку з радянською інтервенцією в Афганістан, але й присвячених підготовці афганських кадрів у СРСР як складової політики "радянізації" Афганістану. Лише праця українського радянського дослідника П. П. Брицького [9] тематично дотична до проблеми. Проте в ній, як і в дослідженні радянсько-афганських відносин Л. Теплинського [19], політика СРСР щодо країн, що розвиваються загалом і Афганістану включно, тлумачилася з позицій "пролетарського інтернаціоналізму". Українські [13, 17], російські [14], казахські [7] та американські [21] вчені лише побіжно зверталися до проблеми освіти в радянсько-афганських відносинах.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ставлення афганських студентів, які навчалися в УРСР, до радянської інтервенції в Афганістан та виведення радянських військ із цієї країни, а також факторів, які впливали на ці політичні настрої в 1979–1989 рр.

Виклад основного матеріалу. Громадяни Афганістану навчалися у вищих та професійно-технічних навчальних закладах СРСР з кінця 1950-х рр. Після візиту до Кабула у грудні 1955 р. радянської делегації на чолі з М. Хрущовим і підписання низки домовленостей про співпрацю в соціально-економічній та культурній сферах радянсько-афганські відносини динамічно розвивалися. СРСР надавав азійській країні допомогу в розбудові господарства, перетворився в одного з найбільших джерел дешевих кредитів і торговельних партнерів [13, с. 181–188]. Тож налагодження підготовки спеціалістів для народного господарства Афганістану в радянських навчальних закладах у тих умовах виглядало цілком природно.

Перша група афганців (7 працівників кабульського хлібокомбінату) були прийняті на навчання до Московського технологічного інституту харчової промисловості в 1959 р. [15, с. 197]. 4 березня 1960 р. між обома країнами було підписано Угоду про культурне співробітництво [18], яка сприяла збільшенню числа афганських студентів у СРСР. Наприклад, у 1961–1972 рр. у радянських вузах і технікумах здобули освіту 1 188 афганців. Більшість із них навчалася в республіках Середньої Азії, проте афганці їхали і в інші регіони СРСР. Наприклад, з 1963–1964 навчального року щороку у вузах

Української РСР навчалися понад 100 афганських студентів [15, с. 197]. Тоді ж афганські фахівці отримали змогу підвищували кваліфікацію на підприємствах Радянського Союзу. Першими з них стали 40 працівників Кабульського авторемонтно-механічного заводу, 9 нафтовиків-буровиків тощо [13, с. 190–191].

Пожвавленню відносин між обома державами в освітній галузі сприяло підписання 5 червня 1969 р. Протоколу про еквівалентність документів про середню, середню спеціальну, вищу освіту та наукові ступені [16]. Наслідком було подальше зростання числа афганських студентів у СРСР. Лише впродовж 1971–1974 рр. радянські ВНЗ закінчили понад 500 афганців, що склало 22 % усіх громадян країни, що здобули освіту за кордоном [19, с. 244]. У 1977 р. СРСР виділив для афганських студентів 225 стипендій [11, арк. 1].

Кожна з країн мала власний інтерес у такій співпраці. Афганістан об'єктивно потребував кваліфікованих господарських, науково-технічних та управлінських кадрів. Тож умовами, які створила для цього Москва, Кабул намагався скористатися з максимальною для себе користю. В СРСР же мислили категоріями "холодної війни". Навчання іноземних студентів, передусім з країн "третього світу", розглядалося як дієвий засіб виховання прорадянської інтелігенції, через яку можна було б просувати інтереси Радянського Союзу в світі. На думку більшості дослідників, саме така, виплекана в СРСР або під його впливом, частина афганського суспільства здійснила або підтримала Квітневий переворот 1978 р., який пізніше назвали "Квітневою (Саурською) національно-демократичною революцією".

Незважаючи на те, що в першому уряді Демократичної республіки Афганістан (ДРА) було лише два міністри, які здобули освіту в СРСР [21, р. 134], чимало військових і політичних діячів, представників інтелігенції ДРА часів Таракі – Аміна свого часу пройшли підготовку або навчалися в СРСР. Один із натхненників і ватажків Квітневого перевороту, Міністр національної оборони А. Кадир у СРСР навчався на військового льотчика [8, с. 12]. Ще один із організаторів перевороту, член Революційної ради і Міністр зв'язку в першому уряді ДРА С. М. Гулябзой диплом про вищу освіту отримав у СРСР [8, с. 92]. Р. М. Пактин, посол ДРА у Москві, а пізніше – міністр водних ресурсів і енергетики навчався в аспірантурі при Московському енергетичному інституті, де у 1977 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеню кандидата технічних наук [8, с. 242]. М. Д. Размьяр, начальник Управління Міністерства планування, заступник завідувача Економічного відділу ЦК Народно-демократичної партії Афганістану (НДПА) впродовж року навчався в Москві і двох – у Києві [8, с. 254–255]. Постійний представником ДРА при ООН Б. Сахак кандидатську дисертацію захистив у 1977 р у СРСР [8, с. 292]. Член Революційної Ради, міністр планування М. С. Аламьяр проходив стажування з геології в Бакинському університеті [8, с. 30]. Член ЦК НДПА Гольдад, яка впродовж 1978–1979 рр. обіймала різні посади, закінчила Сільськогосподарську академію ім. Тімірязева у Москві [8, с. 88]. Командир 11-ї дивізії майор Бахраммудин закінчив Рязанське повітрянодесантне командне училище [8, с. 62]. Губернатор і командувач військами Гератської провінції Г. Ака в СРСР пройшов військову перепідготовку [8, с. 87–88]. Начальник військової розвідки, губернатор провінції Парван, посол в НДР А. Х. Самаді також навчався в СРСР [8, с. 121]. Ректор Кабульського університету, міністр освіти, сільського господарства, член Політбюро ЦК НДПА А. Р. Джалілі кандидатську дисертацію з історії захистив у СРСР [8, с. 100]. В СРСР здобув вищу освіту прези-

дент "Афганфільму" М. Расулі [8, с. 257]. Декан кількох факультетів Кабульського університету і Кабульського політехнічного інституту Ф. М. Якубі навчався в аспірантурі в Московському державному університеті, де і захистив кандидатську дисертацію з фізики. Він же очолював "Асоціацію випускників радянських навчальних закладів" [8, с. 382]. І цей список можна продовжити.

СРСР став першою державою, яка визнала ДРА, і від самого початку надавав всіляку підтримку уряду НДПА в його прагненні реформувати країну за радянським зразком. Упродовж перших двох місяців після "Квітневої революції" 1978 р. між ДРА і СРСР було укладено 29 угод про економічне і технічне співробітництва на загальну суму 104 млн дол. Упродовж 1978 р. за сприяння СРСР в Афганістані було збудовано й уведено в експлуатацію понад 60 господарських об'єктів [14, с. 407; 17, с. 69]. Близько 3 тис. афганців щороку навчалися в 5 профтехзакладах, відкритих у ДРА за сприяння СРСР [17, с. 71].

13 червня Н. М. Таракі прийняв радянського посла А. М. Пузанова і Міністра вищої і середньої освіти СРСР В. П. Єлютіна, який перебував у ДРА з візитом. Афганський лідер заявив, що для будівництва нового суспільства Афганістану бракує фахівців з вищою освітою. Радянський посадовець відповів, що СРСР готовий приймати щороку на навчання 1 500 афганських студентів і "давати їм не лише професійну освіту, але й потрібне суспільно-політичне виховання" [20]. Під час цього візиту між СРСР і ДРА було підписано Протокол про підготовку у вузах СРСР афганських кадрів [17, с. 71].

Відтоді у Москві і Кабулі підкреслювали, що освіта має стати вагомим засобом форсованої соціалістичної модернізації ДРА. Під час зустрічі з А. М. Пузановим і президентом АН Таджикиської РСР М. С. Асімовим, який очолював делегацію АН СРСР в Афганістані, Н. М. Таракі наголосив на "важливості для ДРА можливості використання передового досвіду радянських вчених", що, з-поміж іншого, дозволить Афганістану стати "природним членом соціалістичного співтовариства" [12, арк. 1]. А під час зустрічі зі співробітником центрального апарату МЗС СРСР І. С. Спіцьким посол ДРА в СРСР Р. М. Пактин зауважив, що особливу увагу в ДРА приділяють вивченню афганцями суспільних наук. Якщо раніше, відзначив він, 50 % афганців після навчання в СРСР поверталися комуністами, то тепер він сподівається, що таких буде 100 % [11, арк. 1–2]. Для полегшення адаптації афганців до навчання у радянських навчальних закладах восени 1979 р. міністри вищої і середньої освіти ДРА і СРСР М. Сума і В. П. Єлютін домовилися про відкриття в Кабулі річних курсів російської мови. Викладати на них повинні були радянські фахівці, а також викладачі кафедри російської мови Кабульського політехнічного інституту [10, арк. 3].

Якщо до 1978 р. головним критерієм відбирання кандидатів на навчання в СРСР був фаховий, то після "Квітневої революції" визначальним став партійний. Потрапити до переліку потенційних студентів радянських навчальних закладів могли лише лояльні до кабульського режиму люди. Це були переважно члени НДПА, Демократичної організації молоді Афганістану (ДОМА, аналог радянського комсомолу) чи Демократичної організації жінок Афганістану (ДОЖА).

Радянська збройна інтервенція до ДРА в кінці грудня 1979 р. поглибила суспільно-політичну кризу в цій країні. Населення, яке було поляризоване "Квітневою революцією" і форсованими соціалістичними реформами НДПА, в цілому вороже зустріло появу радянських танків у Кабулі та інших містах. Опозицією режиму Б. Кармаля став сприйматися як маріонетковий, а

СРСР з партнера і друга перетворився на окупанта. Розколота міжфракційною боротьбою угруповань "Хальк" ("Народ") і "Парчам" ("Знамено") НДПА також неоднозначно зустріла радянську військову присутність. Прибічники поваленого Х. Аміна і більшість членів "Хальк" вороже зустріли перехід влади до "Парчам" на чолі з Б. Кармалем, влада яких трималася на радянській зброї. Такі настрої не оминували й афганську студентську общину в СРСР загалом і УРСР зокрема.

У кінці 1979 р. у "цивільних" навчальних закладах УРСР навчалося 522 громадянина ДРА (207 у Києві, 122 у Харкові, 103 у Донецьку, 18 у Запоріжжі, 13 у Сімферополі, і 5 у Вінниці). Ще 190 осіб навчалися у військових училищах Києва, Львова, Одеси, а також 186 – в Харківській школі МВС [1, спр. 1163, арк. 456]. КДБ УРСР відстежувало ставлення населення республіки до резонансних подій в державі і світі, аналіз яких адресувався ЦК КПУ і особисто Першому його секретареві В. В. Щербицькому. У кінці грудня 1979 – на початку січня 1980 рр. було підготовлено декілька документів, які констатували в цілому схвальне ставлення населення УРСР до "введення радянських військ" до ДРА [див.: 1, спр. 1164, арк. 12–16; 1, спр. 1164, арк. 67–71; 1, спр. 1164, арк. 134–138]. Прискіплива увага КДБ була прикута і до настроїв громадян Афганістану, які навчалися в СРСР.

31 грудня 1979 р. датоване "Інформаційне повідомлення про реагування на події в Афганістані і становище серед афганських громадян" [1, спр. 1163, арк. 456 – 458]. У ньому констатовався поділ афганських студентів на два політичні угруповання, "Хальк" і "Парчам". Вказувалося, що більшість афганських студентів "натхненно зустріли повідомлення про повалення режиму Аміна і прихід до влади Бабрака Кармаля, висловлюють вдячність СРСР за всебічну допомогу і впевненість в остаточній перемозі ідей Квітневої революції" [1, спр. 1163, арк. 456 – 457]. Студент Київського державного університету Ф. Парваз у бесіді з "джерелом" КДБ дякував радянській владі за "чудовий новорічний подарунок" афганському народу. Аспірант Харківського автошляхового університету У. Сіар говорив, що "в особі братнього радянського народу ми бачимо надійного друга і захисника від підступів міжнародного імперіалізму". Вказувалося також, що курсанти військових училищ, а також школи МВС, висловлюють задоволення всебічною допомогою, яку СРСР надає Афганістану [1, спр. 1163, арк. 457].

Утім, "джерела" КДБ зафіксували й окремі негативні висловлювання. Студент підготовчого факультету Київського державного університету А. Ахмад говорив, що "люди, які прийшли до влади в Афганістані, не зможуть вирішувати партійні питання мирним шляхом... Вони вбили Аміна, зараз гине багато хороших людей". Студент того ж факультету А. Расул у бесіді з викладачем стверджував, що дії СРСР "не знайдуть підтримки в інших країнах і можуть спричинити військовий конфлікт між КНР, США і Радянським Союзом". КДБ звітував про життя заходів задля недопущення небажаних проявів невдоволення серед афганських студентів [1, спр. 1163, арк. 456–457].

Інформація про настрої афганських студентів впродовж зими – весни 1980 р. регулярно потрапляла до поточних інформаційних повідомлень КДБ УРСР, які містили узагальнену інформацію про стан справ у республіці, а також про прояви інакомислення, варті уваги органів державної безпеки.

3 січня 1980 р. повідомлялося, що напередодні в Київському інженерно-будівельному інституті відбулися збори 109 афганців – студентів вишів і військових учи-

лищ. На зборах з доповіддю виступив аспірант вказаного інституту М. С. Спартак. Збори висловили вдячність радянському уряду, закликали усіх афганців згуртуватися навколо НДПА і підтримки заходів, покликаних поглибити Квітневу революцію. У той же день доповідач виїхав до Москви для передачі своєму партійному керівництву тексту резолюції і списку присутніх на зборах (з чого видно, що це навряд чи була ініціатива студентів київських вишів). Про відсутність єдності серед афганського студентства свідчать альтернативні збори, які організував студент педінституту іноземних мов Н. Нематулла. Він відмовляв афганців від участі в "офіційних зборах" і зміг заітивати близько 20 осіб. КДБ з жалем констатувало, що зміст питань, які там обговорювалися, лишився невідомим [1, спр. 1164, арк. 19].

В інформаційному повідомленні від 7 січня 1980 р. містилася інформація про настрої афганських студентів Кримського медичного інституту в м. Сімферополь. У документі йшлося, що афганці-старшокурсники (усі були безпартійними) схвально зустріли інформацію про прихід до влади в ДРА нового уряду. Студенти ж першокурсники (із семи студентів троє були членами НДПА, решта – ДОМА) до подій в Афганістані поставилися негативно. Вони з побоюванням висловлювалися щодо можливого переслідування прибічників поваленого режиму. Острах викликали і можливі репресії проти них самих, оскільки в НДПА вони вступили за правління Х. Аміна. Окремі студенти "введення радянських військ" вважали "передчасним" [1, спр. 1164, арк. 23].

4 січня 1980 р. А. Шах, який очолював афганське земляцтво і групу НДПА Кримського медичного інституту, повідомив адміністрацію закладу про те, що очолювана ним група членів НДПА і ДОМА висловила за саморозпуск. У бесіді з "оперативним джерелом" афганець повідомив, що таке розпорядження він отримав 31 грудня від співробітника посольства ДРА в СРСР (прізвище не назвав). Він висловив занепокоєння долею своїх родичів і просив дозволу повернутися на Батьківщину [1, спр. 1164, арк. 24].

Про недовіру до радянської версії подій у ДРА може свідчити зафіксований КДБ УРСР факт прослуховування афганськими студентами радіопередач із ФРН мовою пушту [1, спр. 1164, арк. 24].

12 січня 1980 р. у приміщенні підготовчого факультету Київського державного університету відбулися збори афганських студентів, учнів технікумів та курсантів військових училищ Києва за участю члена Революційної Ради ДРА А. Кадира. На зборах були присутні представники афганців, які навчалися в Донецьку і Харкові. Одним із питань порядку денного були відносини між "парчамівцями" і "хальківцями". Прибічники Аміна (6 осіб) були відсторонені від керівництва партійною організацією і земляцтвами афганських студентів. Жодних негативних проявів з їх боку не було. Йшлося, що більшість афганців схвально відгукувалися про зміни в ДРА і НДПА, робили "вірну оцінку інтернаціональної допомоги", яку СРСР надавав Афганістану. Лише окремі прибічники Аміна засудили прихід до влади Б. Кармаля, заявляли про підтримку політики США щодо їхньої країни і вважали, що у "випадку виведення радянських військ з Афганістану нинішній уряд ДРА буде повалений" [1, спр. 1164, арк. 218 – 220].

Іноді політичні розбіжності між афганськими студентами виходили за межі дискусій і дебатів. 21 квітня 1980 р. у гуртожитку підготовчого факультету Одеського політехнічного інституту відбувся конфлікт між афганськими студентами, Ш. Муніром з одного боку, і Ф. Мохаммадом і Хафізулою з іншого. Як виявилось, конфлікт стався на політичному ґрунті: між представни-

ками "Хальк" (Ш. Мунір) та "Парчам" (решта). Констатувалося, що останнім часом відносини між представниками цих угруповань в Одесі ускладнилися [1, спр. 1167, арк. 308 – 309].

22 серпня 1980 р. у Тетерівському оздоровчому таборі "Ластівка" Київського державного педагогічного інституту іноземних мов, в якому відпочивало 82 іноземні студенти (серед них 23 афганці), сталася бійка між прибічниками Аміна й Таракі. Постраждалих не було. Встановлено, що причиною конфлікту став виступ на прощальному вечорі студента Аслама (прибічника Аміна), який висловив вдячність на адресу адміністрації табору за гостинність і гарне обслуговування. Прибічники Таракі обурилися, що Аслам звернувся до присутніх від імені афганського народу і НДПА. Того ж вечора збори прибічників Таракі ухвалили клопотати перед ректором про відрахування та повернення до ДРА усіх прибічників Аміна [1, спр. 1171, арк. 281 – 282].

Як видно з аналізованих документів КДБ УРСР, ставлення афганських студентів до грудневих подій 1979 р. залежало від фракційної приналежності. Хальківці, а також прибічники загиблого Х. Аміна з острахом зустріли зміну владі в Кабулі. Афганці в СРСР, схоже, отримували інформацію про події в себе на Батьківщині не лише з радянських ЗМІ, тож були обізнані з хвилею репресій проти попередньої влади з боку нового режиму. Таким чином, складна політична ситуація в ДРА екстраполювалася на афганську общину в УРСР. Це позначилося і на зміні у складі афганського активу в студентських земляцтвах, коли прибічники попередньої влади усувалися від впливу на нього.

3 весни 1980 р. і аж до виведення радянських військ з Афганістану в документах КДБ УРСР відсутня інформація про політичні настрої афганського студентства. Пояснити це можна кількома факторами. Першим, на нашу думку, було те, що в умовах фактичної окупації ДРА радянськими військами режим НДПА став більш монолітним, і на навчання до СРСР направлялася переважно молодь, кар'єра і добробут якої залежали від парчамівського крила партії та СРСР, який його всіляко підтримував. Іншим фактором стала роками вироблена в СРСР система навчання і виховання іноземних студентів, усі складові якої були спрямовані передусім на політично-ідеологічне виховання молоді.

З огляду на наявні дані, у 1980-ті рр. кількість студентів-афганців у СРСР зростає. Побільшало афганських студентів і в УРСР. Навчалися вони не лише в Києві і великих містах. У провінційному Кіровограді в декількох навчальних закладах існували представницькі афганські спільноти. Деякі з них проходили короткотермінову підготовку. Наприклад, у січні – травні 1981 р. у Кіровоградському вищому льотному училищі цивільної авіації (КВЛУЦА) проходили перепідготовку на літаку Ан-24 6 пілотів, 4 бортмеханіки, 3 інженери і 3 техніки з ДРА [4, спр. 32, арк. 5 – 6]. Проте більшість отримували повноцінну освіту. У звітах Кіровоградського медичного училища за 1986–1987 н. р. згадуються "іноземні учні нашого училища з Афганістану", яких запросили на зустріч з радянськими воїнами-"афганцями" [5, спр. 572, арк. 12]. З огляду на те, що в документі лише одного разу згадані "іноземні фармацевти" [5, спр. 572, арк. 29], можна припустити, що йшлося саме про афганців. У звіті за 1988 – 1989 н.р. згадані 21 студент-іноземець з відділення "фармація" [5, спр. 620, арк. 29]. Напевне, серед них були й афганці.

Найбільша афганське земляцтво було в кіровоградському СПТУ № 8. У ньому готували фахівців з багатьох виробничих спеціальностей (плиточників-лицювальників, електромонтажників, електрогазозва-

рювальників, слюсарів-сантехників, малярів, будівельних столярів, штукатурів, мозаїстів, мулярів, монтажників залізобетонних конструкцій, машиністів автокрана, екскаватора, бульдозера, грейдера). У 1984 р. в училищі навчалися 85 афганських учнів, які мешкали в гуртожитках [6, спр. 156, арк. 14]. Вони перебували на повному державному утриманні. Наприклад, для придбання одягу на кожного учня виділялося 300 руб. на увесь період навчання. Ще по 3 руб. виділялося для "організації культурного відпочинку" кожного учня щомісяця [6, спр. 166, арк. 13].

Роботі з іноземними студентами й учнями приділялася значна увага. У кожному навчальному закладі, де навчалися іноземці, діяли Ради у справах іноземних студентів (учнів), їх навчання і виховання регулювалося відповідними нормативними документами, перебувало на особливому контролі адміністрації закладів і партійних комітетів. В опрацьованих документах кількох навчальних закладів м. Кіровограда не вдалося відшукати майже жодної інформації про власне навчання афганських студентів. Ті ж документи, які є доступними, змушують констатувати, що не навчання було найважливішим у роботі з іноземцями в той час.

Даних про навчання афганців у Кіровоградському інституті сільськогосподарського машинобудування (КІСМ) (там навчалися студенти з-понад десятка інших соціалістичних країн та країн "соціалістичної орієнтації") відшукати не вдалося, проте звіт про роботу секції російської мови як іноземної цього вишу є дуже інформативним. У ньому йшлося, що "на заняттях з російської мови постійна увага приділялася вихованню в студентів діалектико-матеріалістичного світогляду" відповідно до плану заходів із "втілення в навчальний процес матеріалів, пов'язаних з роботою і значенням ХХVI з'їзду КПРС" [2, спр. 521, арк. 7]. Спеціально для іноземних студентів були розроблені комплекти слайдів "Жовтень", "В. І. Ленін", тексти "Радянська Армія", "В. І. Ленін", "Радянська Україна: підсумки і перспективи", "1 травня – День міжнародної солідарності трудящих", "Вони були делегатами ХХVI з'їзду КПРС" [2, спр. 521, арк. 4]. Викладачі секції звітували про олімпіади, вікторини, літературні вечори ("Жовтень в радянській поезії", "В. І. Ленін у поезії", "Чи знаєте ви життя В. І. Леніна" тощо) [2, спр. 521, арк. 8].

У планах роботи з афганськими учнями СПТУ № 8 також наголошувалося на необхідності "у процесі теоретичного і виробничого навчання настійливо і цілеспрямовано формувати в іноземних учнів марксистсько-ленінський світогляд про розвиток природи і суспільства, патріотизм і інтернаціоналізм, високу моральну культуру". Адміністрація вимагала "корегування перспективно-тематичних планів і конспектів викладачів, доповнюючи їх матеріалами миролюбної зовнішньої політики СРСР, матеріалами червненого Пленуму ЦК КПРС, промовама на Пленумі Генерального Секретаря ЦК КПРС т. Андропова Ю. В., матеріалами ХІХ з'їзду ВЛКСМ, ХVІІ з'їзду профспілок, новими досягненнями науково-технічного прогресу", "вивчення у процесі занять першоджерел праць класиків марксизму-ленінізму" [6, спр. 142, арк. 4].

Як видно з наявних документів, у роботі з іноземними студентами пріоритет надавався ідейно-політичному вихованню. Воно здійснювалося "всіма факультетами, службами і підрозділами училища (КВЛУЦА – О. К.) спільно з громадськими організаціями під керівництвом партійного комітету училища і на підставі перспективних і поточних планів ідейно-виховної роботи" [3, спр. 844, арк. 2]. Чільне місце в цих планах посідали "пропаганда серед іноземних

студентів рішень і документів КПРС і Радянського уряду", "роз'яснювальна робота з внутрішньої і зовнішньої політики СРСР" [3, спр. 844, арк. 7].

Адміністрація навчальних закладів та партійні комітети тісно опікувалися афганською спільнотою. З огляду на кількість афганських учнів, при розгляді цього питання ми орієнтуємося на "Комплексний план ідейно-виховної, навчально-методичної та організаційної роботи з іноземними учнями" СПТУ №8 на 1983 – 1984 н.р. Ним вказувалося спиратися в цій роботі передусім на членів НДПА і ДОМА. На початку кожного навчального року за участі адміністрації училища формувався актив афганських учнів, засідання якого мали відбуватися "не рідше двох разів на місяць з актуальними порядками денними" [6, спр. 142, арк. 2]. Комітети НДПА і ДОМА мали бути забезпечені політичною літературою і підписками на періодичні видання, актуальною інформацією "про події в Афганістані, про роботу НДПА з втілення в життя рішень партконференції НДПА..." [6, спр. 142, арк. 13].

Надзвичайно насиченим було позаурочне життя афганських учнів. Це були лекції ("Створення СРСР – продовження справи Великого Жовтня", "Ленінський комсомол – помічник і резерв партії", "Розвиток світової соціалістичної системи", "Антинародна сутність сучасного капіталізму" [6, спр. 142, арк. 5]), спецсеминар "Актуальні проблеми боротьби за мир і розрядку на міжнародній арені", перегляд і обговорення "історично-революційних, хронікально-документальних і науково-популярних фільмів", "місячники" на кшталт "Атеїстичного", або ж "Торжество ленінської національної політики" чи "Пропаганда миролюбної зовнішньої політики СРСР" [6, спр. 142, арк. 6] тощо. З метою "інтернаціонального виховання" педагогічний склад училища мав "настійливо прищеплювати учням із Афганістану якості патріотів-інтернаціоналістів". Цьому мали сприяти серія заходів до 40-річчя Перемоги, регулярний випуск стінних газет "Моя Батьківщина – Афганістан", урочистий мітинг афганських учнів на честь утворення НДПА, урочисті збори на честь 6-ї річниці Квітневої революції, мітинги солідарності з народами країн, що розвиваються [6, спр. 142, арк. 7 – 8]. Найбільш важливим засобом трудового виховання визначено участь афганців у Всеосяжному ленінському суботнику [6, спр. 142, арк. 9].

За роки такої цілеспрямованої роботи в радянських вищих і професійно-технічних навчальних закладах було не лише підготовлено тисячі кваліфікованих афганських фахівців найрізноманітніших спеціальностей, але й виховано ціле покоління нових людей. Після навчання в СРСР до Афганістану поверталися у своїй масі носії "марксистсько-ленінського світогляду", які щиро захоплювалися радянською дійсністю і бажали перенести хоча би окремі елементи її на Батьківщину. До того ж своє майбутнє вони пов'язували з панівним в Афганістані режимом і були переконані, що без підтримки СРСР він не встоїть перед наступом капіталізму й "світового імперіалізму". Тож для таких людей виведення радянських військ із Афганістану в лютому 1989 р. означало руйнування однієї з базових підстав їхньої картини світу, як початок неминучого кінця. Саме такі настрої фіксував КДБ УРСР навесні 1989 р.

15 березня 1989 р. КДБ підготував документ "Про розвиток обстановки в Афганістані і земляцтвах афганських студентів, які навчаються у вищих республіки". У ньому йшлося, що "частина афганських студентів, які навчаються в республіці, негативно сприйняла виведення радянських військ із Афганістану". За їхнім переконанням, "в ситуації, що склалася, Квітнева революція перебуває напередодні своєї поразки". Радянський Со-

юз, на їхню думку, "формально й однобічно підійшов до виконання Женевських угод в умовах, коли ані США, ані Пакистан не дотримуються взятих на себе зобов'язань і продовжують активну військово-політичну підтримку озброєної опозиції". На настрої афганських студентів, які і раніше, впливали політичні симпатії й антипатії. Більшість афганців негативно ставилася до діяльності М. Наджибулли, який "не зміг подолати фракційну боротьбу в НДПА" і "об'єднати прогресивні сили афганського суспільства перед загрозою контрреволюції". Водночас "ситуація ускладнюється фракційною діяльністю т.зв. "кармалістів", які спираються на підтримку аналогічних угруповань серед афганців, які навчаються у Москві та інших містах Радянського Союзу", а також "активізується діяльність "халькістського" крила партії, фракціонерів з числа супротивників політики національного примирення і курсу політики Наджибулли, які на пленумі ЦК НДПА у жовтні 1988 р. були зміщені зі своїх постів". КДБ констатував, що "нестабільне становище в Афганістані і побоювання за свою власну долю, яке наростає в цих умовах, справляють вельми сильний психологічний вплив на афганських студентів, які навчаються в СРСР, є причиною негативних процесів в їх середовищі" [1, спр. 1171, арк. 104 – 105].

Зазначені проблеми пов'язували зі складною ситуацією в посольстві РА (Республіка Афганістан, таку назву країни затверджено в листопаді 1987 р. – О. К.) у Москві. З призначенням послом С. Гулябзоя різко впа "рівень організаційно-партійної роботи в земляцтвах афганських студентів". Аналітики КДБ причинами цього називали відсутність у Гулябзоя досвіду політичної діяльності, а також особисту образу і неприязнь останнього до Наджибулли. Посол начебто казав, що "...слід поховати Наджибуллу разом із його прибічниками, як це раніше зробили з Аміном і його клікою". Він вважав своє перебування на дипломатичній посаді тимчасовим, сподіваючись на підтримку Міністра оборони Таная, Міністра закордонних справ Вакіля, Міністра внутрішніх справ Ватанджара, які перебували в опозиції до Наджибулли.

Радянські спецслужби констатували пасивність співробітників посольства, прояви "пуштунського націоналізму і нехтування інтересами інших національностей Афганістану". Особливо наголошувалося на таких вадах у діяльності аташе Посольства у Москві Р. Лангара, який був куратором афганського студентства в СРСР.

Все це впливало, на думку авторів документа, на ситуацію в афганській колонії. З часу призначення Гулябзоя послом в організації НДПА, яка об'єднувала афганських студентів м. Києва, "не проводилися партійні збори, вся політико-організаційна робота занедбана". До афганських студентів не доводилася інформація про становище в РА, про заходи НДПА з її нормалізації. "Більшу частину свідчень про Афганістан вони отримують від передач західних підричних радіостанцій, які мають провокативний характер, сіють панічні настрої і недовіру до режиму Наджибулли. Аналогічна ситуація має місце і в інших містах республіки, де навчаються студенти з Афганістану". В окремих земляцтвах спостерігалися випадки злиття угруповань "халькістів" з тією частиною "парчамістів", яка підтримує Б. Кармаля, виступає за усунення від влади Наджибулли і повернення влади попередньому керівництву НДПА. "Окремими афганськими студентами з цього середовища, які навчаються у вищих республіки, серед своїх співвітчизників ведеться робота з дискредитації курсу НДПА на політику національного примирення, на підрич довіри до СРСР у зв'язку із виведенням радянських військ із Афганістану".

Зазначені негативні процеси в афганських земляцтвах, на думку аналітиків з КДБ, призвели до "деморалізації частини студентів-афганців, у наслідок чого знизилася їхня успішність, почастишали випадки порушення режиму проживання, бійки та інші негативні прояви. Ці процеси не отримують необхідної відсічі з боку здорових сил в афганській колонії, оскільки Посольство РА у Москві у зв'язку з нестабільністю становища державної влади в Афганістані зайняло вичікувальну позицію" [1, спр. 1171, арк. 104–105].

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що здобуття освіти громадянами в інших країнах є нормальною практикою міждержавних взаємин. Для слаборозвинених країн це було і залишається вагомим засобом отримання висококваліфікованих кадрів. Проте в умовах глобального ідеологічного протистояння, якою була "холодна війна", це був ще й елемент політики, спрямованої на просування інтересів наддержав у світі. Цю тенденцію виразно ілюструють радянсько-афганські відносини. Навчання в СРСР у 1960–70 рр. сприяло поширенню марксистських ідей в Афганістані, що втілювалося в "Квітневій революції" 1978 р. У наступне десятиліття, в умовах радянської окупації цієї країни, навчання афганців в СРСР було засобом формування чисельної прорадянської верстви афганського суспільства.

На ставлення афганських студентів до радянської інтервенції в Афганістан впливали різні фактори. Серед них важливу роль відігравала ступінь інформованості про події в Афганістані в кінці грудня 1979 р. Проаналізовані документи свідчать, що частина афганців схвалювала військове втручання СРСР в "афганську кризу", фактично повторюючи при цьому головні положення радянської пропаганди доби "холодної війни". Ті громадяни ДРА, які з альтернативних джерел отримували інформацію про становище на Батьківщині, висловлювали занепокоєння, побоювання і навіть негативне ставлення до політики СРСР. На настрої афганців впливала також їхня фракційна приналежність: прибічники "Парчам" і крила "Хальк", пов'язаного з Н. М. Таракі, схвалювали радянську інтервенцію, у той час як прибічники Х. Аміна засуджували її.

Переважаюча більшість афганців в УРСР негативно сприйняла виведення радянських військ у лютому 1989 р. Упродовж років радянська (й афганська) пропаганда наголошувала на непорушності радянсько-афганської дружби, на необхідності спільного протистояння наступу "світового імперіалізму". Тож більшість афганців – і в Афганістані, і в СРСР – були переконані, що режим М. Наджибулли не здатний самотужки протистояти наступу моджахедів.

Отримані результати дослідження відкривають перспективи для дослідження ставлення до інтервенції СРСР в Афганістан різних соціальних верств населення цієї азійської країни.

Список використаних джерел

1. Галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 16: Секретаріат ГПУ – КГБ УРСР, оп. 1.
2. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО). – Ф. Р-823: Кіровоградський інститут сільськогосподарського машиностроєння, оп. 1.
3. ДАКО. Ф. Р-7168: Кіровоградське вище летне училище гражданської авіації, оп. 2.
4. ДАКО. Ф. Р-7168: Кіровоградське вище летне училище гражданської авіації, оп. 3.
5. ДАКО. Ф. Р-6628: Кіровоградське медичнське училище им. Е. О. Мухина, оп. 1.
6. ДАКО. Ф. Р-7739: Кіровоградське середнє городське професіонально-технічне училище № 8, оп. 1.
7. Акимбеков С. М. История Афганистана / С. М. Акимбеков. – Астана; Алматы: ИМЭП при Фонде Первого президента, 2015. – 848 с.
8. Афганістан. Краткий біографічний справочник / сост. Г. П. Ежов. – М.: Изд-во "КлючС", 2002. – 440 с.

9. Брицкий П. П. Помощь стран социализма в подготовке кадров для освободившихся государств / П. П. Брицкий. – Львов: Вища школа, 1986. – 180 с.

10. Запись беседы с заместителем премьер-министра, министром иностранных дел ДРА Шах Вали: Посол СССР в Демократической Республике Афганистан [Электронный ресурс]. – 27 октября 1979 г. – 4 арк. // Архив Национальной безопасности Университета Дж. Вашингтона. Афганистан (Архив НБ). – Режим доступа: <https://bit.ly/2PHqqa7>.

11. Запись беседы с послом Демократической Республики Афганистан в СССР Раз Мухаммедом Пакином [Электронный ресурс]: Из дневника И. С. Спицкого. – 28 июля 1978 г. – 3 арк. // Архив НБ. – Режим доступа: <https://bit.ly/3aiV10C>.

12. Запись беседы с председателем Революционного Совета, премьер-министром Демократической Республики Афганистан Н. М. Таракі [Электронный ресурс]: Из дневника А. М. Пузанова. – 11 июля 1978 г. – 2 арк. // Архив НБ. – Режим доступа: <https://bit.ly/3fMIDh5>.

13. Ковальков О. Л. Афганістан у зовнішній політиці Радянської Росії/СРСР: 1919–1978 рр.: монограф. / О. Л. Ковальков. – Кропивницький: ФОП Лівий Сергій Васильович, 2018. – 272 с.

14. Коргун В. Г. История Афганистана. XX век / В. Г. Коргун. – М.: ИВ РАН, 2004. – 528 с.

15. Майдан И. Г. Вклад Украинской ССР в развитие сотрудничества между Советским Союзом и Афганистаном / И. Г. Майдан // Афганістан. Экономика, политика, история / отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Наука, 1984. – С. 191–199.

16. Протокол об эквивалентности документов о среднем, среднем специальном и высшем образовании и ученых степеней Союза Советских Социалистических Республик и Королевства Афганистана. – 5 июня 1969 г. // Советско-афганские отношения. 1919–1969 гг. / ред. В. Виноградов, Р. Ахрамович и др. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1971. – С. 404–406.

17. Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Время Таракі – Амина (1978–1979 гг.) / М. Ф. Слинкин. – Симферополь: [б. и.], 1999. – 359 с.

18. Соглашение о культурном сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Афганистаном. – 4 марта 1960 г. // Советско-афганские отношения. 1919–1969 гг. / ред. В. Виноградов, Р. Ахрамович и др. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1971. – С. 189–193.

19. Теплинский Л. Б. История советско-афганских отношений. 1919–1987 / Л. Б. Теплинский. – М.: Мысль, 1988. – 384 с.

20. Notes from a Conversation with the General Secretary of the Central Committee [CC] of the NDPA [National Democratic Party of Afghanistan], Chairman of the Revolutionary Council of DRA [Democratic Republic of Afghanistan] N. M. Taraki. – June 13, 1979 // Soviet Invasion of Afghanistan. Wilson Center. Digital Archive. International History Declassified. – URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110301>

21. Wahab S. A Brief History of Afghanistan / S. Wahab, B. Youngerman. – N. Y., 2007. – 308 p.

References

1. Branch State Archive of Security Service of Ukraine, fund 16: GPU-KGB of the USSR Secretariat, list 1 [in Russian].
2. State archives of Kirovohrad region, fund P-823: Kirovohrad Institute of Agricultural Engineering, list 1 [in Russian].
3. State archives of Kirovohrad region, fund P-7168: Kirovohrad Higher Flight School of Civil Aviation, list 2 [in Russian].
4. State archives of Kirovohrad region, fund P-7168: Kirovohrad Higher Flight School of Civil Aviation, list 3 [in Russian].
5. State archives of Kirovohrad region, fund P-6628: E. O. Mukhin Kirovohrad Medical College, list 1 [in Russian].
6. State archives of Kirovohrad region, fund P-7739: Kirovohrad secondary urban vocational school no 8, list 1 [in Russian].
7. Akimbekov S. M. (2015). *History of Afghanistan*. Astana-Almaty: IMEP under the Fund of the First President [in Russian].
8. Ezhov G. P. (2002). *Afghanistan. Brief Biographical Guide*. Moscow: KeyC. [in Russian].
9. Brickij P. P. (1986). *Help from socialist countries in training personnel for the liberated states*. Lvov: High School. [in Russian].
10. Recording of a conversation with the Deputy Prime Minister, Foreign Minister of the DRA Shah Wali: USSR Ambassador to the Democratic Republic of Afghanistan, October 27, 1979, 4 sheets. *George Washington University National Security Archive, Afghanistan*. <https://bit.ly/2PHqqa7>. [in Russian].
11. Recording of a conversation with the Ambassador of the Democratic Republic of Afghanistan to the USSR Raz Mohammed Paktin: From the diary of I. S. Spitsky, July 28, 1978, 3 sheets. *George Washington University National Security Archive, Afghanistan*. <https://bit.ly/3aiV10C>. [in Russian].
12. Recording of a conversation with the Chairman of the Revolutionary Council, the Prime Minister of the Democratic Republic of Afghanistan N. M. Taraki: From the diary of A. M. Puzanov, July 11, 1978, 2 sheets. *George Washington University National Security Archive, Afghanistan*. <https://bit.ly/3fMIDh5>. [in Russian].
13. Koval'kov O. L. (2018). *Afghanistan in the Foreign Policy of Soviet Russia/USSR: 1919-1978*. Kropyvnytskyi: Individual Entrepreneur Liviy Serhii Vasyliovych [in Ukrainian].
14. Korgun V. G. (2004). *History of Afghanistan. Twentieth century*. Moscow: Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences. [in Russian].

15. Majdan I. G. (1984). Contribution of the Ukrainian SSR to the development of cooperation between the Soviet Union and Afghanistan. *Afghanistan. Economics, politics, history*. Moscow: Science, 191-199 [in Russian].

16. Protocol on the equivalence of documents on secondary, specialized secondary and higher education and academic degrees of the Union of Soviet Socialist Republics and the Kingdom of Afghanistan, June 5, 1969. (1971). *Soviet-Afghan relations. 1919-1969*. Moscow: Political Literature Publishing House, 404-406. [in Russian].

17. Slinkin M. F. (1999). *People's Democratic Party of Afghanistan in power. The time of Taraki-Amin (1978-1979)*. Simferopol'. [in Russian].

18. Agreement on cultural cooperation between the Union of Soviet Socialist Republics and Afghanistan, March 4, 1960. (1971). *Soviet-Afghan*

relations. 1919-1969. Moscow: Political Literature Publishing House, 189-193. [in Russian].

19. Teplinskij L. B. (1988). *The history of Soviet-Afghan relations. 1919-1987*. Moscow: View. [in Russian].

20. Notes from a Conversation with the General Secretary of the Central Committee [CC] of the NDPA [National Democratic Party of Afghanistan], Chairman of the Revolutionary Council of DRA [Democratic Republic of Afghanistan] N. M. Taraki, June 13, 1979. *Soviet Invasion of Afghanistan. Wilson Center. Digital Archive. International History Declassified*. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110301>. [In English].

21. Wahab S., Youngerman B. A. (2007). *Brief History of Afghanistan*. New York. [In English].

Надійшла до редколегії 16.04.20

O.Kovalkov, PhD in History, Associate Professor
V. Vynnychenko Central Ukraine State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

THE ATTITUDES OF AFGHAN STUDENTS IN THE UKRAINIAN SSR TO THE SOVIET INTERVENTION IN AFGHANISTAN AND WITHDRAWAL OF SOVIET TROOPS (1979–1989)

The article examines the political views of Afghan students studying in the Ukrainian SSR and their attitude towards the Soviet intervention in Afghanistan and the withdrawal of Soviet troops from that country. The sources of the study were KGB analytical reports from the Branch Archive of the Ukrainian Security Service, documents of educational institutions in Kirovohrad where Afghans studied, from the State Archives of Kirovohrad region, texts of the Soviet-Afghan educational cooperation agreements, notices and diary records of the USSR ambassador in Afghanistan and other Soviet officials on meetings and conversation with Afghan politicians.

It was proven that the studying of Afghans in the USSR was one of the means of the Soviet policy toward Afghanistan aimed at its forced socialist modernization. The studying of Afghans in the Soviet Union led to emergence of a large pro-Soviet stratum of the Afghan society.

The factors that determined the different attitudes of Afghan students studying in the Ukrainian SSR to the armed Soviet intervention in the Afghan crisis in December 1979 were identified. Most Afghans endorsed the USSR's military intervention in the "Afghan crisis". They believed that this was necessary to protect the achievements of the "April Revolution" and to counter "world imperialism". Some of them expressed concern, fear, and even negative attitudes toward the USSR policies. These sentiments were influenced by a factional affiliation: supporters of the "Parcham" and the "Hulk" group associated with N. M. Taraki endorsed the Soviet intervention, while supporters of H. Amin condemned it.

The Afghan students in the Ukrainian SSR largely rejected the withdrawal of the Soviet troops from Afghanistan in February 1989. Most of them viewed it as a betrayal by the Soviet Union. They were convinced that this would lead to the fall of M. Najibullah's regime and the defeat of the "April Revolution" in Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, the Ukrainian SSR, students, intervention, troops' withdrawal, political views, attitudes.

УДК 94(38)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.7>

К. Кумінова, студ. магістратури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"АФІНСЬКИЙ СЮЖЕТ" В АНТИЧНИХ БІОГРАФІЯХ АНАХАРСІСА

Проаналізовано "афінський сюжет" в античних біографіях Анахарсіса. Основне завдання – дослідити датування появи новели про зустріч Анахарсіса із Солоном в Афінах.

Детально розглянуто роботи античних авторів із V ст. до Р. Х. до III ст. після Р. Х. Акцентовано увагу на роботах Діогена Лаертського та першоджерелах його роботи "Про життя та вчення відомих філософів". Підкреслено, що Діоген Лаертський використовував роботи Сосікрата з Родосу та Герміппа зі Смірни, які були авторами III–II ст. до Р. Х. Це дає можливість датувати появу новели про зустріч Анахарсіса із Солоном в Афінах саме цим періодом.

Подано короткий характеристику політичній та економічній ситуації в Давній Греції та Риму цього періоду. Прослідковано причини формування образу благородного варвара. Акцентовано увагу на постаті Анахарсіса, образ якого був ідеалізований античними авторами. Доведено, що популярність образу благородного варвара – реакції античних авторів на кризові ситуації в суспільстві.

Ключові слова: Анахарсіс, "афінський сюжет", античні автори, античні біографії Анахарсіса, благородний варвар, криза в античному світі.

Література є виявом настроїв суспільства та змін, що в ньому відбуваються. Вона допомагає краще зрозуміти, чому в історії стали можливими ті чи інші події. Саме тому образ Анахарсіса в античній літературі цікавий для нас тим, що дає змогу дослідити зміни в світогляді тогочасного суспільства, простежити, як і чому в античному світі змінювалося ставлення до людей іншої культури. У статті "Образи Анахарсіса та Скіла в античній літературі" на конкретному прикладі цих літературних персонажів ми довели правильність попереднього твердження, продемонструвавши, що є чіткий зв'язок між політичною та економічною ситуацією в античному світі і літературою, яка відображала ідеї тогочасних громадян [7, 41-45].

Мета статті: дослідити причини популярності в античній літературі сюжету знайомства Анахарсіса із Солоном в Афінах.

Завдання статті: з'ясувати, коли вперше з'являється новела про зустріч афінського та скіфського філософа і якими був політичний і соціальний контекст її появи.

Історіографію з поданої теми ми поділили на декілька груп. Перша присвячена політичній та економічній історії Давньої Греції та Риму. Узагальнюючі роботи допомагають нам познайомитись з контекстом і зрозуміти, чому стала можливою поява "афінського сюжету" в античних біографіях Анахарсіса. Із цієї групи виділяємо ґрунтовну роботу Х. Хабіхта, який розглядає історію Афінів в елліністичний період. Дослідник аргументує, що незважаючи на кризу давньогрецького полісу після походів Александра Македонського, Афіни залишаються важливим культурним центром усього елліністичного світу [13].

До другої групи відносимо роботи джерелознавчого характеру. Це й узагальнююча робота із характеристики джерел з історії Давньої Греції В. Бузескула [1] і роботи присвячені окремим античним авторам – Діогену Лаертському [8], Плутарху [18], Тациту [4] тощо.

Третя група розглядає конкретно питання образу Анахарсіса в античній літературі та процес формування новел про нього. З цієї групи ми виділяємо роботу М. Скржинської, яка у своєму дослідженні пропонує